

עיראק

היישוב היהודי בבבל העתיקה, שבתחומי ע' של היום, ראשיתו בימי הבית הראשון. מאות שנים היתה יהדות בבל, ואחריה ע', הגדולה והחשובה בקיבוצי היהודים בעולם ובה היתה הנהגת העם היהודי. בסוף שנות ה-20 היו בע' כ-120,000 יהודים, רובם בבגדאד (כ-90,000) ובבצרה (כ-10,000), והשאר במוצל, בכרכוך, בסלימאניה, בארביל ובעיירות ובכפרים קטנים. היהודים היו כ-2.5% מכלל האוכלוסייה, ובבגדאד היה שיעורם כ-25% מתושבי העיר. בשנות ה-30 היו יהודי ע' קהילה מאורגנת, מעורה בחיי הכלכלה והמדינה בארצם יותר מיהודים במדינות האחרות במזרח.

נקודת המפנה לרעה במצב היהודים היתה באוקטובר 1932, עם סיום המנדט הביטי והכרזת עצמאות ע', ובמיוחד אחרי מותו של המלך פיצל 1 בספטמבר 1933. ממות פיצל עד 1941 התחוללו בע' חמש הפיכות צבאיות. התנועה הלאומית העיראקית היתה בתהליך של גיבוש ועלייה והתאפיינה בשנאת זרים ומיעוטים; זה היה הרקע לטבח האכזרי במיעוט האשורי הנוצרי בע' בקיץ 1933.

התמורות הפנימיות הללו בע' אירעו בעת עליית הנאצים לשלטון בגרמניה, התגברות התעמולה הנאצית בע' והחרפת היחסים בין הערבים ליהודים בארץ-ישראל. באוקטובר 1932 הגיע לבגדאד הציר הגרמני ד"ר פריץ גרובה, מזרחן במקצועו, והוא השכיל לתעל את התעמולה הנאצית לציפיות העראקים. צירות גרמניה רכשה את העיתון 'אל-עאלם אל-ערבי' ומאוקטובר 1933 פורסם בו בהמשכים ספרו של היטלר מיין קמפף בתרגום ערבי, וכן חומר תעמולה בשבח המשטרים הפשיסטיים. משכילים וקציני צבא הזמנו לביקורים בגרמניה כאורחי המפלגה הנאצית. בהשראת האידיאולוגיות הפשיסטיות נוסדו בע' התארגנויות לאומניות קיצוניות כגון 'אגודת התרבות הערבית' שנוסדה ב-1931, ו'אגודת אל-מת'נא בן חארת'ה' (שנוסדה ב-1935, על שמו של ראשון המפקדים המוסלמים שפלשו לע'). ב-1938 שלח ארגון הנוער 'אל-פתוה' נציג לכנס המפלגה הנאצית בנירנברג, ובמקביל אירח בבגדאד את מנהיג ההיטלרינג בלדור פון שיראך.

מ-1939 היו כל תלמידי בתי-הספר העל-יסודיים ומוריהם חייבים להצטרף ל-'אל-פתוה', ובארגון היו אז כ-63,000 חבר. לימים היו חניכיו בין ראשי הפורעים ביהודי בגדאד (להלן). הגורם שנתן הד רחב למאורעות המרד הערבי בארץ-ישראל היו הגולים והפליטים הפלשתינאים והסורים מקרב המורדים שהגיעו לע'. באוקטובר 1939 הגיע לבגדאד גם המופתי הירושלמי, חאג' אמין אל-חוסייני.

בספטמבר 1934 החלה אפליה ממלכתית של יהודים עם פיטוריהם של עשרות פקידים יהודים ממשרדי הכלכלה והתחבורה. מ-1935 הסתמנה מגמה בלתי רשמית של 'נומרוס קלאוזוס' (קביעת מכסה קבועה ליהודים בבתי-ספר ממשלתיים). יהודים שביקשו לנסוע לארץ-ישראל נתקלו בקשיים ביורוקרטיים ונדרשו להפקיד 50 דינר עד שובם; בהדרגה גדלה

ההפקדה עד 3,000 דינר. בפברואר 1936 פוטרו כ-300 פקידים יהודים, רבים מהם בדרגות בכירות. עם פרוץ המאורעות בארץ-ישראל באותה שנה החלו גם פגיעות גופניות ביהודים. בערב ראש-השנה תרצ"ז (16 בספטמבר 1936) נרצחו שלושה יהודים. ביום הכיפורים באותה שנה הושלכה פצצה אל בית-הכנסת בבגדאד ובמקרה לא גרמה אסון. הסתה גלויה ביהודים בהפגנות, בעיתונות ובכרוזים הפכה לחזון נפרץ. ב-1938 נסגר העיתון 'אל-חאצד', שהיה בבעלות יהודים. ההסתה האנטישמית והפגיעות הגופניות התרבו והתעצמו עד שהגיעו לשיאם בפרעות בבגדאד.

עם פרוץ מלחמת-העולם השנייה הפיחו נצחונות הגרמנים באירופה תקוות חדשות בקרב התנועה הלאומית העראקית. ב-1 באפריל 1941 השתלטה חבורת קצינים בכירים ('ריבוע הזהב') בראשותו של רשיד עאלי אל-כילאני, משפטן במקצועו ולאומני קיצוני, וכוננה ממשלת הגנה לאומית פרו-נאצית. בשני חודשי שלטונה של הממשלה הפרו-גרמנית חיו היהודים בפחד ובחרדה. אומנם, דם לא נשפך, ואולם, עוקץ המלחמה בבריטניה הופנה במיוחד נגד היהודים, והורגשה נוכחות הגרמנים. בכלי התקשורת ובהתקהלויות פומביות הושמעה תעמולה אנטי-בריטית ואנטי-יהודית. בבגדאד, במוציל, בכרכך, באירביל ובעמארה, נערכו הפגנות נגד יהודים ולעיתים הסתיימו בפגיעות. כסף רב נסחט מן הקהילה ורכוש רב הופקע לצורכי המלחמה בבריטים. יהודים נכלאו ועונו באשמת ריגול או בתואנה שהם מאותתים למטוסי הבריטים שחגו מעל בגדאד. השיטור ושמירת הסדר הציבורי נמסרו לידי חברי תנועת הנוער 'אל-פתוה' שאורגנו בכנופיות חמושות, ששמן היה 'כתאאב א(ל)-שבאב' (גדודי הנוער). הן היו כפופות ליונס א(ל)-סבעאוי, שהיה פרו-נאצי ואנטישמי קיצוני ושהחזיק בכמה תיקים בממשלה, ובכללם תיק התעמולה ותיק בטחון הפנים. בבגדאד הפקיעו ה'כתאאב' שני בתי-ספר יהודיים, יזמו התנפלויות על יהודים והתפרצויות אלימות לבתיהם.

הפרעות והטבח הגדול ביהודי בגדאד, והשוד הכללי של חנויות יהודי בצרה, אירעו אחרי ששלטונות רשיד עאלי נמלטו והערים הללו היו במצב של העדר שלטון. ב-16 במאי 1941 כבשו הבריטים את בצרה, ואולם, מתוך שאיפה להתערב מעט ככל האפשר בענייניה הפנימיים של ע' חנו הבריטים במבואות העיר. ב-19 במאי ניצל ההמון את המצב, פרץ לרובע המסחרי ובזז והשחית את בתי-המסחר והחנויות של היהודים. לא היו קורבנות בנפש. ב-30 במאי 1941 כבשו הבריטים את בגדאד, וגם בה חנו במבואות העיר. בו ביום נמלטו רשיד עאלי, המופתי ומקורביהם לאיראן. מן הממשלה הפרו-נאצית נשאר בבגדאד רק יונס א(ל)-סבעאוי, שמינה עצמו למושל צבאי. לפי גרסות אחדות, תיכנן א(ל)-סבעאוי טבח מאורגן ביהודים. ואולם, שלטונו ארך רק שעות אחדות. את מקומו תפסה 'ועדה לבטחון הציבור'. הפרעות החלו בחג השבועות תש"א, 1 ביוני 1941, כאשר חיילים עיראקים, מתוסכלים מתבוסתם במלחמתם בבריטים, נתקלו ליד גשר אל-ח'ר ביהודים לבושי חג שיצאו לקבל את פני העוצר הפרו-בריטי עבד אל-אלאה השב לבירה. אל החיילים הצטרף ההמון, ובתוך שעות

אחדות אירעו התנפלויות ברובעים אחרים של העיר. בראש פורעים עמדו גדודי הנוער, קבוצות שאימן א(ל)-סבעאוי. כל זאת אירע בעת שהשליטה בשטח היתה למעשה בידי הצבא הבריטי. בין המון הפורעים היו מוסלמים משכבות נמוכות, נוצרים מעטים שהובילו את התוקפים לבתי היהודים, ואחר-כך גם בדואים מן הסביבה. המשטרה לא הגיבה וה'ועדה לבטחון הציבור' דומה שדאגה להפסקת הפרעות רק לאחר שהיה חשש כי הן תתרחבנה ותפגענה גם ברכוש לא-יהודי.

בפרעות נהרגו 179 בני-אדם ו-2,118 נפצעו. 242 ילדים היו ליתומים, מספר בני-האדם שנשדד רכושם הגיע ל-48,584. בפוגרום נעשו מעשי אכזריות נוראים: רצח וריטוש אברי תינוקות, זקנים ונשים, מעשי אונס, פגיעות בבתי-כנסת וחילול ספרי-תורה.

לאחר הרכבת ממשלה קבועה הושב הסדר על כנו. ב-8 ביוני 1941 הוקמה ועדת חקירה למאורעות ה'פרהוד' והיא דרשה להעמיד לדין את ראש הפורעים. אוהדי הנאצים הושמו במאסר והוגלו. יהודי ע' אף קיבלו מענק שיקום. ואולם, הפרעות העמידו את היהודים בפני מציאות חדשה. אחרי אירועי 1941 עדיין האמינה המנהיגות המסורתית שה'פרהוד' היו תופעה חריגה, ושיש לנסות להשתלב בחברה העראקית, במיוחד בעת פיתויי ההתעשרות של השגשוג הכלכלי אחרי נצחון הבריטים. היא אף גנזה את דין-וחשבון ועדת החקירה הממשלתית. ברם, הנוער חיפש דרכים חדשות. רוב בני הנוער פנה לציונות, הוקמו ארגונים ראשונים דוגמת 'שבאב אל-אנקאד' (נוער ההצלה), 'אחדות וקידמה', 'עדת יהודים חופשים', ובאפריל 1942 קם ארגון 'ההגנה' בסיוע שליחים מארץ-ישראל. חלק אחר של הנוער פנה למפלגה הקומוניסטית, שקרנה עלתה במיוחד נוכח נצחונות הסובייטים במלחמה. שתי התנועות, הציונית והמפלגה הקומוניסטית, פעלו במחתרת.

בשנות המלחמה אירעו עוד פגיעות ספורדיות ביהודים ביישובים מרוחקים ממרכזי השלטון. כך, למשל, נהרגו ב-10 בטבת תש"ג (1942) בסאנדור (Sandur) שבאיזור הכורדים בצפון ע' שמונה יהודים בידי ערבים מן הכפר הסמוך, והרוצחים לא נענשו.